

A lexikon 125 különböző rövidítést alkalmaz, ezek nagy része a Szentírás különböző könyveire vonatkozik (1Kir = Királyok I. könyve), vagy a Szentírás keretén belül nem kanonizált iratokra (Gal = Galatáknak írt levél), de vonatkozhat különböző bibliafordításokra (LXX = Septuaginta, hetvenes fordítás), égtájak megjelölésére (D = dél), vagy gyakorta előforduló szavakra, kifejezésekre (c. = cím, című) is. A rövidítések magyarázata az előszó utáni két oldalon, kéthasábos elrendezésben található.

A lexikon teljes terjedelme 1970 hasáb. Szócikkei eltérő hosszúságúak lehetnek, átlagosan fél hasáb terjedelműek, de elérhetik a 8–12 hasáb hosszúságot is. A szócikkek illusztrációjaként a könyv 203 fekete-fehér képet és ábrát tartalmaz, ezek eltérő méretűek, és az illusztrálandó szócikk közelében vannak elhelyezve, a könnyebb összekapcsolhatóság érdekében címmel, esetleg a szócikkből vett idézettel ellátva. A színes képek és ábrák két helyre, az 592–593. hasáb, illetve az 1264–1265. hasáb közé vannak gyűjtve. A lexikon 28 színes ábrát tartalmaz (római számozással és képaláírással ellátva), valamint 4 színes térképet, melyek az elülső és hátsó borítók belső oldalán vannak elhelyezve. A képek, ábrák és térképek forrásai azonos cím alatt az utolsó oldalon találhatóak. (Például 'Atlas of Bible'. 1983. Reader's digest.)

Összességében tehát Herbert Haag műve mind a tudományos munkát végzők, mind az egyszerű érdeklődők számára a legalkalmasabb, s jóformán az egyetlen hazánkban és magyar nyelven is megjelent lexikon, mely mind tartalmi, mind formai szempontból igényesen, részletekbe menően tárgyalja a Biblia világát.

Herbert Haag (1989): *Bibliai lexikon*. Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest.

Tötös Miklós
PTE

Idegenszó-tár

Az 'Idegenszó-tár' címmel megjelent szótár 'A magyar nyelv kézikönyvei' sorozat nyolcadik kötete, a Tinta könyvkiadó gondozásában jelent meg 2004-ben, 'Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára' alcímmel. *Tótfalusi István* munkája, a lexikográfiai munkatárs *Kiss Gábor* volt.

Rohanó világunkban gyakran érezzük szükségesnek, hogy felfrissítsük szókincsünket, hiszen a szemünk előtt játszódik le a folyamat, amelynek során mindennapi használatba kerülnek a korábban kizárólag szakmai kifejezések, és egyre nagyobb mértékben zúdul ránk egy új tudáshalmaz szókincse. Az angol nyelvből átvett kereskedelmi, közgazdasági, műszaki kifejezések elterjedése, valamint az új nyelvhasználati divatirányzatok is szükségessé teszik egy ilyen, értelmező és egyben etimológiai szótár kiadását a nagyközönség számára.

Nagy valószínűséggel e mű Tótfalusi 2002-ben megjelent 'Idegen szavak magyarul' című művének átdolgozott, bővített, frissített változata. A szótár „a művelt és érdeklődő nagyközönségnek” készült, azzal a megjegyzéssel, hogy igazán azok értékelik majd az etimologizáló részeket, akik tanultak néhány évig latinul. A széles olvasóközönségre való tekintettel a szavak eredetét nem találjuk meg egészen az indoeurópai gyökökig, hiszen az csak a nyelvészek számára érdekes vagy érthető.

A munkálatok megkezdése előtt a legfontosabb döntés, hogy mi kerüljön be egy szótárba, a jelen esetben pedig az, hogy mi számít idegen szónak. Ezt nehéz megítélni, hiszen sok olyan idegen eredetű szavunk van, amelyet évszázadok óta ismerünk, használunk, és jelentésük nem igényel magyarázatot. Azokat az idegen eredetű szavakat, amelyek hanga-

lakja már igazodott a magyarhoz, és jelentésük is közismert, például 'kocsma', 'cérna' vagy 'erkély', nem tartalmazza a szótár. Ennek ellenére sok olyan szót találunk, amelyek jelentésével mindenki tisztában van, például: 'keksz', 'glória', 'nokedli', 'spenót', 'virslis', 'villa' vagy 'sláger'. A szerző leszögezi, hogy idegen szó az, amit „a magyar anyanyelvűek nagy többsége annak érez”, tehát a kérdés eldöntése csak szubjektív alapon történhet. Rengeteg tudományos, technikai, orvosi, vegyészeti, filozófiai, zenei stb. szakszót és kifejezést találunk, és a legújabb, elsősorban angol eredetű, a számítástechnika, kereskedelem és mobiltelefonok témakörében használt szavak közül is sok szerepel. Megtalálható például a 'hardver', 'szoftver', 'kurzor', a 'web' vagy a 'cybersex', nem találjuk viszont az utóbbi időben egyre gyakrabban hallott 'headset', 'website' vagy 'rack' szavakat.

Hasonlóan nehéz feladat meghatározni, hogy mely nyelvből került az idegen szó a magyarba, hiszen sok olyan latin eredetű szó van, amely német vagy angol közvetítéssel került hozzánk, és az idők során jelentése nagy változáson ment keresztül. Ilyen például a 'geniális', amelyet a többség valószínűleg a 'zseniális' szinonimájaként ismer, hiszen közös töről erednek, hangzásuk is hasonló. Mégis, az első szó eredeti, ma már nem ismert jelentése 'nyiltszívű', és nem lángelméjű.

Megismerkedhetünk ezen kívül néhány etimológiai, „tökereső” eljárással, illetve téveszmével is. A szótár figyelmünkbe ajánlja, hogy a németből régebben átvett szavakat a magyar ajkúak szívesen 'visszalatinosítják', azaz -um vagy -ia szuffixumot tesznek a szavak végére, mint például: a német Tendenz-ből a magyar tendencia, vagy Referat-ból referátum. Ez könnyen félrevezetheti a laikust, és a latinban sejteti az adott szó eredetét.

A már meghonosodott idegen szavakat magyaros helyesírással kereshetjük (szoftver). Hogy mi számít meghonosodottnak, az valószínűleg egyéni megítélésen múlik, ugyanis hiába kerestem a sztracsatellát az sznél (bár a legtöbb cukrászdában így árulják),

az az eredeti, olasz helyesírással szerepel: stracciatella. Az ilyen, friss átvételű szavaknak még nincs meggyökeresedett helyesírása, ezért ez nagy felelősséggel járó állásfoglalás, hiszen minden szótárnak látens funkciója, hogy a helyesírás kérdésében is eligazítást nyújtson. Ezek szerint ezt az olasz szót így, olaszosan kell írni, és a helyesírására igényes nyelvhasználónak ezt kellene követnie. A nem latin betűs nyelvekből vett szavakat magyaros, kiejtésükhöz leginkább hasonló helyesírással találjuk meg.

A szótár elején a felhasznált szótárak és lexikonok listáját olvashatjuk: számos magyar és idegen nyelvű munkából merítettek a készítők. Bár a források között szerepel, szemmel láthatóan sikeresen elkerülték a Bakos-féle 'Idegen szavak és kifejezések' szótárának legnagyobb terjedelemmel hibáját, azaz kizárólag enciklopédikus és nem nyelvi ismereteket tartalmazó szavak (például: Ábel, Westminster) nem kerültek be a Tótfalusi-féle szótárba.

A szótárban alkalmazott jelek a Tinta Kiadóra egyedien jellemzőek, de az előszó részletesen és példákkal illusztráltan bemutatja jelentésüket, valamint a rövidítések feloldását, így minden jel világos értelmet nyer az olvasó számára. A szócikkek jól áttekinthe-

A szótár legeredetibb vonása, hogy bizonyos szócikkek nyelv-helyességi információt is tartalmaznak. A szerző felhívja a figyelmet az elterjedt, de helytelen kiejtésre, latin szó gyakran elvett ragozására, hogy ha valaki az idegen szót részesíti előnyben a magyar megfelelője helyett (már ha létezik ilyen), akkor helyesen tudja azt használni. Például: ez a gyakran hallott latin kifejezés, mivel semleges nemű, helyesen 'opus posthumum' és nem 'opus posthumus', mint ahogy sokszor hallani. Így gyakorlatilag három funkciót is betölt a mű: magyaráz és értelmez, etimologizál, illetve nyelvhasználati tanácsokat ad.

tőek, a vastaggal szedett címszavak egymástól jól elkülönülnek. Könnyen megtaláljuk a keresett szót, ezt a regiszteres kiadás is segíti. A címszavak felépítése a következő:

- fregoli** ◇ *ölt* visszájára fordítva is viselhető ruha-darab
 ◇ a mennyezetig felhúzó ruhaszáritó szerkezet
 ◎ Leopoldo *Fregoli* 19. századi olasz átváltozó művész nevéből (a 'száritó' jelentés egy márka-névből ered)

Nem derül ki azonban világosan, hogy a többjelentésű szavaknak mely értelme kerül az első helyre, és miért. A 'fregoli' esetében egyenesen meglepő, amit az első helyen olvashatunk, és gyaníthatóan a legtöbb magyarul beszélő számára ez a szó nem jelent ruhadarabot. Ha viszont a szónak ez volt az eredeti jelentése, majd a 'száritó' kiszorította, akkor ezt jelölni kellett volna. (Mint ahogy nagyon sok szócikkben találunk † jelet, ami azt hozza tudomásunkra, hogy a szó vagy annak valamelyik jelentése elavult, régies.)

A szócikkek tanulmányozása során látható, hogy ez a munka valóban alapos, jól átgondolt szótár, a jelölések érthetőek, az etimológia követhető. A címszavak szófaja csak akkor van feltüntetve, ha arra valóban szükség van, mint például a 'kritikus' esetében, ami lehet melléknév és főnév is. Az 'absztrakt' viszont csak melléknévi jelentésében szerepel, főnévként (előadás kivonata) nem.

Érdekes, hogy a 'spenót' megtalálható a szótárban, megtudjuk róla, hogy a német nyelvből került a magyarba, viszont a 'paraj' nem található meg, pedig legalább annyira idegenül hangzik. Hasonlóképpen a 'nokedli'-ről olvashatjuk, hogy szintén egy német nyelvjárásból került a magyarba, viszont a 'galuska' nem szerepel a szótárban. Ha már a konyhaművészet szavainál tartunk, további érdekesség, hogy a francia eredetű bornevek, mint 'merlot' vagy a 'chardonnay' nem találhatóak meg a szótárban, viszont szerepelnek más italnevek, például a 'furmint', a 'champagne' és a 'sherry'. Van 'burgundi', de nincs 'portói'. Közkedvelt köretünk egyik nevét sem találjuk, sem a 'krumpli'-t, sem a 'burgonya'-t. Valószínűleg azért, mert ezek mindenki számára közismertek. Mégis érdekes volna bővebbet tudni e szavak eredetéről, melyik nyelvből és hogyan kerültek a magyarba, hiszen a 'burgund' szócikk végén a szerző is utal arra, hogy ennek a szónak az etimológiai családjába tartozik a burgonya is, de pontosan nem ismerjük meg, hogy miként alakult sorsa.

A délgyümölcsök témakörében is azt tapasztaljuk, hogy bizonyos, mindenki által ismert gyümölcsök elnevezései nem kerültek bele a szótárba, mint például a citrom, a narancs vagy a banán, megtaláljuk viszont a 'kivi' és a 'grépfrút' szavakat, mindkettőt magyaros írásmóddal. Hazai almafajtáink közül sem találjuk meg az összeset, van például 'jonatán', és megtudjuk róla, hogy egy amerikai almatermelő keresztnéve után kapta fajtája a nevét, nem találtam viszont az 'idared' fajtát.

Néhány szó etimológiája nagyon meglepheti a laikus olvasót. Kiderül, hogy a 'puding' szavunkat az angolban két d-vel írják, és oda a németből került, ahol puddewurst formában, a laikus számára megmagyarázhatatlan módon, véreshurka jelentésben használták (ebből a pudde vagy puddig a tömzsi, és a wurst a hurka). Hasonlóan elcsodálkozhatunk azon, hogy a 'vakáció' és a 'facér' szavaink rokonok, hiszen mindketten a latin 'vacare' azaz 'üresen áll' kifejezésből származnak. Még ennél is meglepőbb, hogy 'rezsó' és 'sofőr' szavaink is rokonok, hiszen mindkettőt a francia 'chauffer', azaz fűt ígére vezethetjük vissza, a villanyfűző még egy re- előtagot is kapott (újra, fel). Ez teljesen érhetetlen lenne, ha a 'sofőr' szócikkben nem olvashatnánk, hogy az autóvezető neve régen, a gőzhajtású autók korában keletkezett, amikor valóban fűtenie kellett.

Talán a stílusminősítéseket lehetett volna gyakrabban alkalmazni, hiszen például a 'kompánia' címszó után ezt olvashatjuk: társaság, baráti kör (ezen kívül két régies jelentése szintársulat, valamint katonai gyalogos század). A szó jelentése azonban ma már inkább pejoratívminőségű, ez azonban nincs feltüntetve.

A szótár legeredetibb vonása, hogy bizonyos szócikkek nyelvhelyességi információt is tartalmaznak. A szerző felhívja a figyelmet az elterjedt, de helytelen kiejtésre, latin szó gyakran elvétett ragozására, hogy ha valaki az idegen szót részesíti előnyben a magyar megfelelője helyett (már ha létezik ilyen), akkor helyesen tudja azt használni. Például: ez a gyakran hallott latin kifejezés, mivel semleges nemű, helyesen 'opus posthumum' és nem 'opus posthumus', mint ahogy sokszor hallani. Így gyakorlatilag három funkciót is betölt a mű: magyaráz és értelmez, etimologizál, illetve nyelvhelyességi tanácsokat ad.

Összességében az 'Idegenszó-tár' egyaránt ajánlható a nagyközönségnek, iskolásoknak, művelődni vágyóknak, érdeklődőknek. Sok hasznos és érdekes információra lelhetnek benne a használók, a „régit” idegen szavainktól a legújabbakig a legfontosabbak megtalálhatók benne, és közben még olvasmányként is szórakoztató.

Tótfalusi István (2004): *Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára*. Szerk.: Hidalmási Anna, Temesi Viola. Tinta, Budapest.

Papp Eszter
PTE

Közhelyszótár

Minden kezdet nehéz. De egyszer minden véget ér. Az élet pedig nem habostorta. Mindennapi életünkben ezek a mondatok, kifejezések számtalanszor elhangzanak, és néha feltűnik, néha nem, hogy mennyire klisékben, közhelyekben beszélünk és gondolkodunk. 'Közhelyszótár' címmel megjelent művében *Hernádi Miklós* az ilyen kifejezéseket gyűjtötte össze mulattatásunkra és okulásunkra.

Hernádi Miklós 'Közhelyszótár'-a először 1974-ben jelent meg a Gondolat Kiadónál, és immár negyedik kiadását érte meg 2001-ben az Aranyhal Könyvkiadónál. Nem mindennapi, tipikus szótárral állunk szemben; ez inkább egy szógyűjtemény, amelynek elsődleges célja nem az elrettentés, hanem a közhelyek későbbi (az elolvasás utáni) kerülése, az általános kijelentések egyedivé tétele, aktualizálása. A szerző felhívja a figyelmet, hogy mindennapi beszédünk közhelyekkel teletűzdelt, amire a kötetet forgatva mindenki rádöbbenhet. „A minimális cél: közhelyes gondolataink újrafogalmazása. A maximális cél: közhelyes gondolataink újragondolása”, írja a szerző a kötet előszavában.

Mindemellett már a külső borító is figyelemfelkeltő piros-fekete alapszínével és élénk színű felirataival. A borítón felsorolt szavak a szótárban megtalálható vezérszókából adnak ízelítőt és kiválasztásuk azért is remek, mert a legkülönbözőbb témakörökből, illetve szófajok közül kerülnek ki. Maga a szótár egyébként az egynyelvű szótárak közé tartozik: a címszavak, a megadott információk, kifejezések, példák mind magyar nyelvűek.

A szótár megalapozottabb részéből áll: a szöveget megelőzi a kötet előszava, amelyben a szerző definiálja a közhely fogalmát: „minden megállapítás vagy megnyilvánulás, amelyet helyettem bárki más közreadhatna”, a közhelyeket pedig tematikus csoportokba osztja (mindennapi élet, szerelem, gyerekek, evés, ivás, lakás, munka, művészet stb.). A szerző bevallása szerint nem tematikájuk, hanem inkább olyan gondolkodási sémák alapján csoportosítja a gyakran használt kifejezéseket, „melyek meglévő közhelyeket egy-egy konkrét helyzetre kényszerítenek”. Mivel pedig két azonos szituáció nem létezik, a közhelyek legfőbb jellemzője az „össze-nem-illés”, azaz az általános séma ráhúzása egy egyedi, megismételhetetlen helyzetre. A szerző definiálja a banális fogalmát is az eredetiség fogalmának segítségével; ezeket teljes ellentétbe állítja egymással: egymás nélkül nem léteznek, de ki is zárják egymást.